

ARCHÍVUM

FREUD ÉS SHAKESPEARE*Bevezetés**„A ládikaválasztás motívuma” című tanulmányhoz*

Sigmund Freud *A ládikaválasztás motívuma* című írása először 1913-ban látott napvilágot az *Imago* című folyóiratban¹. A tanulmány ötlete, sőt egész gondolatmenete azonban már egy évvel korábbról származik. Freud Ferenczi Sándornak írt 1912. június 23-i levelében már nem csak említi, hanem végig is vezeti a tanulmány főbb pontjait.² Az 1913. július 9-i, szintén Ferenczinek címzett levélből az is kiderül, hogy a tanulmány megírásához egy személyes körülmény is hozzájárult. Az elemzett motívumban ugyanis három lánytestvér szerepel, és magának Freudnak is három lánya volt.³

A ládikaválasztás motívuma a szerző művészeti tárgyú írásainak sorát gyarapítja. A tanulmányban Freud – az 1900-as Hamlet-értelmezés után⁴ – ismét Shakespeare két drámájához fordul. *A velencei kalmár*-nak, és a *Lear király*-nak egy-egy jelenetéből kiindulva a mesékben és mítoszokban is oly gyakran előforduló motívum, a három nő közül való választás motívumának jelentését kutatja, különös tekintettel a harmadik nő személyére, hiszen a választás csaknem minden esetben rá esik. A Shakespeare-drámákból való kiindulás valószínűleg nem véletlen. Ahogy Ernest Jones írja, Freud különösen kedvelte Shakespeare-t, akinek műveivel már nyolc éves korában kezdte az ismerkedést, és később is szívesen olvasta újra darabjait. Csodálta a drámaíró nagyszerű kifejezőerejét, és főként mélyreható emberismeretét.⁵

Freud ugyanakkor nemcsak csodálta, hanem igen konstruktívan fel is használta az irodalmi anyagot. *A ládikaválasztás motívuma* a gazdag mesei-mitológiai háttérismeretek, illetve a pszichoanalízis eszköztárának együttes alkalmazásával új távlatokat nyit az értelmezés számára.

Dobos Elvira

¹ Sigmund Freud: *Das Motiv der Kästchenwahl*. In: *Imago*. Bd.2 (3), 257-266.

² *Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: Levelezés – 1912-1914*. I/2. kötet, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2002, 104.

³ I. m. 237.

⁴ Sigmund Freud: *Álomfejtés*. Helikon, Budapest, 1986, 191-192.

⁵ Ernest Jones: *Sigmund Freud élete és munkássága*. Európa, Budapest, 1983, 45.

A LÁDIKAVÁLASZTÁS MOTÍVUMA

(1913)

Sigmund Freud

I.

Két Shakespeare-jelenet, egy derűs, és egy tragikus, nemrégiben alkalmat szolgáltattak számomra egy kisebb probléma felvázolására és megoldására.

A derűs jelenet a kérők választása a három ládika közül *A velencei kalmárban*. A szép és okos Portia apja akarata szerint csak ahhoz mehet férjhez, aki a három ládikából kiválasztja a megfelelőt. A ládikák aranyból, ezüsből illetve ólomból készültek, a jó választás pedig az, amelyik a lány képét rejti. Két kérő már siker nélkül távozott, ők az arany, illetve az ezüst ládikát választották. Bassanio, a harmadik kérő, az ólom mellett dönt; és ezzel elnyeri a menyasszonyt, akinek vonzalmát egyébként már a sorspróba előtt is birtokolta. Mind-egyik kérő egy beszéddel indokolja döntését, amelyben az általa előnyben részesített fémot dicséri, míg a másik kettőt lekicsinyli. A legnehezebb feladat a szerencsés harmadik kérőre hárul. Amit beszédében az ólom dicsőítésére fel tud hozni az arannyal és az ezüstrrel szemben, az nem sok, és kissé erőltetettnek is hangzik. Ha a pszichoanalitikus praxis során találkozoznánk ehhez hasonló beszéddel, akkor az elégtelen indoklás mögött titkolt motivációkat sejtjünk.

Shakespeare nem maga találta ki a ládikaválasztás orákulumát, hanem a *Gesta Romanorum*¹ egyik elbeszéléséből vette át, amelyben egy leány ugyanezen választás előtt áll, hogy elnyerje a császár fiát.² Ebben az esetben is a harmadik fém, az ólom a szerencsehozó. Nem nehéz kitalálni, hogy egy ősi motívumról van szó, amely magyarázatot, levezetést és eredetére való visszavezetést igényel. Egyik első sejtésünk az arany, ezüst és ólom közötti választás jelentéséről hamarosan megerősítést nyer E. Stucken³ egy kijelentése által, aki az említett fémmel széles összefüggésben foglalkozik. Stucken a következőket mondja erről: „Hogy

* A fordítás a következő kiadás alapján készült: Sigmund Freud: *Das Motiv der Kästchenwahl*. In: *Studienausgabe, Band X., Bildende Kunst und Literatur*. Hg. von Alexander Mitscherlich – Angela Richards – James Strachey; S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1989, 181-193. A kiadók jegyzeteit szögletes zárójelben közöljük.

¹ [Középkori elbeszélések gyűjteménye, eredete ismeretlen.]

² Georg Brandes: *William Shakespeare*. 1896.

³ Eduard Stucken: *Astralmythen*. Leipzig, 1907, 655.

kik is valójában Portia kéri, az a választásukból derül ki: a marokkói herceg az arany ládikát választja: ő a Nap; Arragon hercege az ezüst ládikát választja: ő a Hold; Bassanio pedig az ólom ládikát választja: ő a Csillagfiú.” Ennek a jelentésnek az alátámasztására egy jelenetet idéz az ész népeposzból, a *Kalewipoeg*-ből, amelyben a három kérő leplezetlenül Nap-, Hold- és Csillagifjúként („a sarkcsillag legidősebb fiaként”) jelenik meg, és a menyasszonyt megint csak a harmadik nyeri el.

Így tehát a mi kis problémánk egy asztrálmítoszhoz vezetett el minket. Sajnálatos, hogy ezzel a magyarázattal még nem értünk a dolog végére. A kérdés azonban továbbra is nyitott, mivel mi nem osztjuk néhány mítoszkutató azon véleményét, hogy a mítoszokat az égből olvasták ki, sokkal inkább Otto Rankal⁴ értünk egyet abban, hogy az égre azután vetítették ki őket, miután másutt, tisztán emberi viszonyok között létrejöttek. És minket éppen ez az emberi tartalom érdekel.

Most vegyük újra szemügyre az anyagunkat. Az ész eposz, csakúgy, mint a *Gesta Romanorum* elbeszélése, egy leány választását írja le három kérője közül. A *velencei kalmár* jelenetében látszólag ugyanerről van szó, ugyanakkor úgy tűnik, hogy az utolsó ponton, megfordul a motívum: egy férfi választ három – ládika közül. Ha egy álommal lenne dolgunk, azonnal arra gondolnánk, hogy a ládikák is nők, a női lényeg, és ezért maga a nő szimbólumai, mint dobozok, ládikák, skatulyák, kosarak, és így tovább.⁵ Engedjünk meg magunknak, hogy egy ilyen szimbolikus behelyettesítést feltételezzünk a mítosz esetében is. Így *A velencei kalmár* jelenete valóban megfordítássá válik, ahogy sejtettük. Ezzel egy csapásra – ahogy a mesékben – lerántjuk témánkról az asztrális leplet, és most már láthatjuk, hogy egy emberi motívumról van szó, *egy férfi választásáról három nő közül*.

Az egyik legmeggrázóbb Shakespeare-dráma egy jelenetének szintén ez a tartalma. Ezúttal nem menyasszony-választás ugyan, mégis rengeteg rejtett hasonlóság köti *A velencei kalmár* ládikaválasztásához. Az öreg Lear király úgy dönt, hogy még életében felosztja birodalmát három lánya között, mégpedig iránta tanúsított szeretetük mértékének arányában. A két idősebb, Goneril és Regan kimerítően bizonygatja és magasztatja szeretetét, a harmadik, Cordelia viszont vonakodik ezt megtenni. A királynak ezt a feltűnéstől mentes, szótlán szeretetet kellene felismernie és jutalmaznia, de félreérti azt, eltaszítja Cordeliát, és – saját és mindannyiuk szerencsétlenségére – a két másik lány között osztja fel a birodalmat. Ez vajon nem ismét a három nő közül való választás jelenete, akik közül a legfiatalabb a legjobb, a legkiválóbb?

Most azonnal eszünkbe jutnak mítoszok, mesék és költemények további jelenetei, amelyeknek ez a szituáció a tartalma: Párisnak három istennő közül

⁴ Otto Rank: *Der Mythos von der Geburt des Helden*. Wien, Leipzig, 1909, 8.

⁵ [v.ö.: Sigmund Freud: *Álomfejtés*. VI. fejezet. Helikon, Budapest, 1985, 253.]